

<https://doi.org/10.15407/socium2019.04.124>
УДК:339.138.72.2(075)

Ергашев Р.Х., д-р екон. наук, проф., професор кафедри “Економіка” економічного факультету Каршинського інженерно-економічного інституту, просп. Мустакиллик, 225, Карши, 83003, Узбекистан, email: e_r_x_55@rambler.ru,

Тайлакова Д.Б., асистент кафедри “Економіка” економічного факультету Каршинського інженерно-економічного інституту, просп. Мустакиллик, 225, Карши, 83003, Узбекистан, email: e_r_x_55@rambler.ru

ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО БІЗНЕСУ ТА ПРИВАТНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УЗБЕКИСТАНІ

Проаналізовано динаміку розвитку малого бізнесу та приватного підприємництва (МБПП) в Узбекистані та їх роль у загальноекономічному піднесенні. Виявлено нерівномірний розподіл суб'єктів МБПП за сферами економічної діяльності. Запропоновано новий методологічний підхід до вдосконалення напрямів державної підтримки малого бізнесу та приватного підприємництва, обґрунтовано нормативні критерії для оцінки прибутковості й ефективності підприємницької діяльності, а також пропозиції щодо впровадження у практику статистичного групування малих підприємств за рівнями рентабельності. При вивченні передового зарубіжного досвіду щодо розробки наукових рекомендацій, які сприяють вдосконаленню систем підтримки малого бізнесу та приватного підприємництва, виявлено можливості застосування цього досвіду в Узбекистані. Визначено пріоритетні напрями розвитку та підвищення підприємницького потенціалу в цій сфері. Обґрунтовано цільові орієнтири суспільної соціально-економічної користі, на досягнення яких має бути спрямована державна підтримка МБПП. Визначено межі підтримки, як перевищення маржинального соціального ефекту над маржинальними суспільними витратами. Обґрунтовано необхідність цілеспрямованого системного впровадження економічного механізму державної підтримки з максимальним використанням фінансово-економічних інструментів сприяння розвитку малого бізнесу та приватного підприємництва шляхом спрощення системи оподаткування, пільгового кредитування, визначення експортних квот і створення сприятливого інвестиційного клімату для МБПП. Розроблено рекомендації щодо вдосконалення механізму державної підтримки малого бізнесу та приватного підприємництва, які можуть бути використані при формуванні стратегічних і комплексних програм щодо підвищення ефективності діяльності малого бізнесу та приватного підприємництва.

Ключові слова: державна підтримка, малий бізнес, приватне підприємництво, вдосконалення економічного механізму.

Ergashev R.H., Dr.Habil. (Economics), Professor, department “Economics”, Economics Faculty, Karshinsky Institute of Engineering and Economics, pr-t Mustakillik 225, 180100, Karshi, Uzbekistan, email: e_r_x_55@rambler.ru,

Taylakova D.B., assistant, department “Economics”, Economics Faculty, Karshinsky Institute of Engineering and Economics, pr-t Mustakillik 225, 180100, Karshi, Uzbekistan, email: e_r_x_55@rambler.ru

ECONOMIC MECHANISM OF STATE SUPPORT OF SMALL BUSINESS AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP IN UZBEKISTAN

This article provides an analysis of the dynamics of small business and private entrepreneurship development in Uzbekistan and its role in general economic development. The unequal distribution of small business and private entrepreneurship by economic activity is revealed. A new methodological

© Ергашев Р.Х., Тайлакова Д.Б., 2019

approach to improving theoretical foundations of state support for small businesses and private entrepreneurship is proposed, regulatory criteria for assessing the profitability and effectiveness of entrepreneurial activity are substantiated, as well as proposals for introducing the statistical grouping practice of small enterprises by profitability levels. The specific features of the economic entities organization that do not have the status of a legal entity in the form of family entrepreneurship and individual entrepreneurship and the impact of economic leverage are revealed. Based on the study of international best practices in the development of scientific recommendations that contribute to the improvement of support systems for small business and private entrepreneurship, the possibilities of applying this experience in Uzbekistan are identified. Priority areas for the development and enhancement of entrepreneurial potential in this area are identified. The developed recommendations on improving the mechanism of state support for small businesses and private entrepreneurship can be used in the development of strategic and integrated programs to improve the efficiency of the business of private equity.

Keywords: state support, small business, private entrepreneurship, improvement of the economic mechanism.

У світовій економіці за останні десять років, особливо в умовах усунення негативного впливу глобальної фінансово-економічної кризи, радикально змінюються теоретичні погляди на роль держави у регулюванні економіки, а також функції малого бізнесу та приватного підприємництва (МБПП) у забезпеченні високих темпів економічного розвитку. За даними Міжнародного валютного фонду (IMF), “сьогодні у світі 90% підприємств, які належать до малого та середнього бізнесу, забезпечують роботою 63% населення. В Європейському Союзі загальна частка малого та середнього бізнесу становить 99,8% і забезпечує роботою 85% населення, яку бере участь у формуванні 58% доданої вартості” [1].

Метою статті є дослідження розвитку малого бізнесу та приватного підприємництва в економіці Узбекистану та розробка економічного механізму державної підтримки цього сектору.

З перших років незалежності в Узбекистані розвиток малого бізнесу та приватного підприємництва розглядався як пріоритетний напрям соціально-економічного розвитку держави. Відповідно до головних принципів інституціалізації малого бізнесу та приватного підприємництва в Узбекистані, потрібно зазначити, що він ґрунтується “...на сформованій потужній законодавчій та правовій базі, постійному їх вдосконаленню, системній державній підтримці в питаннях надання бізнесу пільг і преференцій, технічному й технологічному переоснащенні та модернізації виробництва”¹.

На державному рівні вживаються практичні заходи щодо регулювання й підтримки малого бізнесу та приватного підприємництва, зокрема, спрямовані на: підвищення їх частки у виробництві валового внутрішнього продукту й у забезпеченні зайнятості населення, вдосконалення технологічної структури МБПП, задоволення потреб у кредитних ресурсах і створення сприятливого підприємницького середовища. За підсумками 2018 р., у результаті успішного регулювання розвитку МБПП частка малого біз-

---

¹ Виступ Президента Республіки Узбекистан на відкритті міжнародної конференції "Про роль і значення малого бізнесу та приватного підприємництва в реалізації соціально-економічної політики в Узбекистані". 14 вересня 2012 р. URL: www.uza.uz

несу та приватного підприємництва у валовому внутрішньому продукті Узбекистану становила 57,5%; в обсязі промислового виробництва – 45,6% (табл. 1), сільськогосподарського виробництва – 99,4%, інвестицій в основний капітал – 40,8%. Нині у сфері малого бізнесу та приватного підприємництва успішно працюють 77,4% зайнятого населення країни (табл. 1).

Таблиця 1

Питома вага малого бізнесу та приватного підприємництва в Узбекистані, %

Роки	ВВП	Промисловість	Будівництво	Зайнятість	Експорт	Імпорт
2000	31,0	12,9	38,4	49,7	10,2	27,4
2001	33,8	12,5	40,4	51,8	9,3	26,9
2002	34,6	15,4	42,0	53,5	7,5	24,9
2003	35,0	10,8	39,9	56,7	7,3	33,7
2004	35,6	11,0	49,6	60,3	7,3	32,7
2005	38,2	10,0	50,9	64,8	6,0	33,7
2006	42,1	10,9	52,1	69,1	10,7	34,0
2007	45,7	13,2	55,4	72,1	14,8	32,0
2008	48,2	14,6	58,4	73,1	12,4	35,7
2009	50,1	17,9	42,4	73,9	14,6	42,5
2010	52,5	18,8	53,1	74,3	13,7	35,8
2011	54,0	21,9	68,6	75,1	18,8	34,3
2012	54,6	23,1	71,1	75,6	14,0	38,6
2013	55,8	28,1	71,5	76,7	26,2	42,4
2014	56,1	31,7	69,5	76,9	26,4	45,4
2015	56,5	40,6	66,7	77,0	26,6	44,5
2016	56,9	45,3	67,8	77,2	26,9	46,7
2017	53,3	45,4	65,1	77,3	27,0	50,0
2018	57,5	45,6	66,8	77,4	27,0	52,1

Джерело: Малое предпринимательство Узбекистана: стат. сб. Ташкент: Государственный комитет Республики Узбекистан по статистике. 2016. С. 18–50.

У процесі дослідження виявлено зростання частки МБПП за різними галузями економіки. Так у промисловості питома вага МБПП зросла з 12,9% у 2000 р. до 45,6% у 2018 р., у сільському господарстві – з 73,6% до 99,4%, у будівництві – з 38,4% до 66,2%, у сфері послуг – з 37,0% до 57,7%. У сфері торгівлі та громадського харчування частка підприємств малого бізнесу зберігається стабільною і становить 45,9%.

Динаміка основних показників розвитку суб'єктів малого бізнесу свідчить про позитивні зміни. За 2000–2018 рр. кількість зареєстрованих суб'єктів МБПП збільшилась у 2,6 рази, а кількість функціонуючих суб'єктів – у 2,9 рази. Значно збільшилася частка МБПП в експортно-імпортних операціях. Кількість нових робочих місць на підприємствах МБПП у 2018 р. майже в два рази перевищила показник 2000 р. (табл. 2).

Здійснювані в Узбекистані реформи, що забезпечують стабільне зростання економіки, спрямовані на значне підвищення ролі та місця приватної власності, скорочення державної присутності в економіці, розширення користування фінансовими та кредитними ресурсами, поліпшення ділового середовища. У результаті ефективно проведе-

них реформ частка малого бізнесу та приватного підприємництва у валовому внутрішньому продукті зросла з 31% у 2000 р. до 57,5% в даний час, або в 1,8 раза.

Таблиця 2

Основні показники розвитку суб'єктів малого бізнесу в Узбекистані

Показники	Роки								
	2000	2005	2008	2010	2012	2014	2016	2017	2018
Зареєстровані суб'єкти МБПП, тис.	182,9	308,7	435,9	459,5	205,2*	213,6	245,9	254,7	287,9
Діючі суб'єкти МБПП, тис.	149,3	268,6	398,6	425,0	177,9*	189,6*	230,1	245,8	276,1
Частка зайнятих у МБПП у загальній кількості зайнятих в економіці, %	49,7	65,5	72,3	74,2	75,7	76,0	77,2	77,3	77,4
Частка суб'єктів МБПП у ВВП, %	31,0	38,2	48,2	52,5	54,6	56,0	56,9	53,3	57,5
у тому числі: малі підприємства та мікрофірми, %	15,7	21,5	29,5	32,7	33,9	35,1	38,8	38,9	40,8
Частка МБПП в експорті, %	10,2	6,0	13,6	14,7	25,9	26,8	26,0	27,0	27,0
Частка МБПП в імпорті, %	27,4	38,5	36,6	38,6	45,4	46,5	46,7	50,0	52,1
Нові робочі місця, створені в МБПП, тис.	296,9	350,8	410,0	476,6	485,0	480,4	498,9	568,8	587,8
Діючі суб'єкти МБПП на 1000 осіб	5,7	10,3	14,7	15,8	16,8	17,8	18,7	19,5	19,9

Джерело: Малое предпринимательство Узбекистана: стат. сб. Ташкент: Государственный комитет Республики Узбекистан по статистике. 2016. С. 18–50.

В умовах триваючої фінансово-економічної кризи зростає значення малого бізнесу та приватного підприємництва у створенні широких можливостей для розвитку приватної власності шляхом здійснення структурних перетворень в економіці. За даними SME FinanceForum, “зайнятість населення на підприємствах малого та середнього бізнесу становить: у Китаї – 81,4% при частці у ВВП 54,3%, Японії – відповідно, 70,8% і 67,0%, США – відповідно, 50,6% і 53,1%”².

З точки зору економічної діяльності, підприємництво як елемент бізнесу має свої особливості:

- малий бізнес – це підприємство, створене у формі юридичної особи, яка здійснює підприємницьку діяльність;
- приватне підприємництво діє у формі приватного та індивідуального підприємства на свій ризик і несе відповідальність з використанням власного майна, займається

² The MSME Economic Indicators Database. 2019. URL: <https://www.smeffinanceforum.org/data-sites/msme-country-indicators>

ініціативною господарською діяльністю з метою отримання незабороненого законом доходу; приватне підприємництво діє у формі юридичної особи, а індивідуальне – у формі фізичної особи. Таке розуміння сутності підприємництва є наближеним за змістом до поняття “smallbusiness” (мале плюс середнє або малий бізнес) [2].

Нині для прискореного розвитку МБПП необхідно забезпечити захист приватної власності, подолання адміністративних бар'єрів, якісне поліпшення та перехід на новий рівень інвестиційного та ділового середовища, а також відповідність цих гарантій світовим стандартам.

У доповіді Президента Узбекистану Ш.М. Мірзієєва на засіданні сенату Олій Мажліса було зазначено: “...активно продовжуватиметься робота щодо підтримки підприємницької діяльності. Наш великий мислитель Наджміддін Кубро говорив: “Я переконався, що успіх і удача народжуються в дії, а неуспіх – у безтурботності та ледарстві”. Дійсно, прогресу та процвітання ми зможемо досягти тільки завдяки активному підприємництву, невтомній праці та цілеспрямованості” [3].

Викладене передбачає пріоритизацію цільових установок і факторів економічного розвитку: забезпечення гідного рівня життя населення країни; розвиток підприємницьких здібностей; забезпечення стабільного зростання підприємництва; удосконалення інституційних засад і можливості ефективного використання ініціативного ведення самостійного господарства.

У сучасних умовах малий бізнес і приватне підприємництво розглядається як пріоритетний напрям економічного розвитку й головна увага приділяється не потенційній спроможності виробництва товарів і послуг, а наскільки враховано інтереси учасників економічних відносин і, відповідно, можливості задоволення їхніх потреб шляхом ефективного використання внутрішніх ресурсів. Такий підхід є основою для визначення потенціалу суб'єктів і оптимальної державної підтримки їх розвитку.

В економічній літературі категорія “потенціал” трактується у широкому сенсі та розглядається як оцінка виробничої потужності країни або регіону. При оцінці потенціалу підприємництва ми внесли корективи у статистичні показники та на підставі розробленого нами підходу використали показники “підприємницької здібності”, “підприємницької активності” та “можливості займатися підприємницькою діяльністю” й запропонували об'єднувати суб'єктів у групи, що відображають їхню здатність до ведення бізнесу.

На нашу думку, підприємницький потенціал – це явище, пов'язане зі складними економічними, соціальними та інституційними факторами. Він містить прагнення населення займатися підприємницькою діяльністю, наявність ресурсів і можливостей, здібності пристосовуватися до стрімко мінливої кон'юнктури ринку, ефективне використання наявних інтелектуальних, матеріальних, фінансових і організаційних можливостей. Аналіз й оцінка підприємницького потенціалу в окремому регіоні та в країні в цілому можуть бути покладені в основу селекції способів державної підтримки.

За допомогою групування регіонів, відповідно до “комплексу переваг Парето”, інтегральний рівень (коефіцієнт) приватного підприємництва в кожному досліджуваному регіоні може розраховуватися за формулою:

$$Epr = \Sigma (fir/fio) / n,$$

де: r – індекс регіону, i – номер фактора-показника, fir – ступінь фактора-показника i в регіоні r (%); fio – ступінь фактора-показника i в масштабі країни ($fio = 100\%$), n – кількість факторів-показників.

За результатами аналізу діяльності малих промислових підприємств у регіонах, визначено, що на деяких малих підприємствах рівень підприємницького потенціалу залишається низьким. З'ясовано, що при формуванні підприємницького потенціалу на малих підприємствах на першому місці стоять фінансово-економічні, а вже потім виробничі показники. Отже, необхідно вирішити проблему економії фінансових ресурсів, збільшення кількості кваліфікованих працівників і науково-технічних груп. Таким чином можна підвищити підприємницький потенціал та досягти сталого інноваційного економічного розвитку.

Запропонований у дослідженні спосіб селективного відбору підприємств за рівнем рентабельності дозволяє ранжувати їх за успішністю бізнесу. Таким чином, групування малих підприємств виконує роль економічного інструменту для скорочення ресурсів, які витрачаються, проведення моніторингу всього виробничого процесу (від глибокої переробки напівфабрикатів до заключного етапу перетворення їх у готову продукцію) і сприяє вирішенню проблемних питань, а також стає основою для ефективного розподілу державної підтримки.

Державна фінансово-економічна підтримка суб'єктів МБПП є одним з регуляторних механізмів ринкових відносин. У світовій практиці підтримка та регуляторна політика у сфері малого бізнесу здійснюється за трьома моделями.

Перша модель заснована на протекціоністських принципах, у яких відображено цільові програми підтримки малого бізнесу та досвід розвинутих держав щодо виходу з економічної кризи. США є найбільш розвинутою країною малого бізнесу, де серед ефективних заходів діють дві програми підтримки: “Програма інноваційних досліджень у малому бізнесі” (SBIR) і “Програма трансферту технологій у малому бізнесі” (STTR).

Друга модель, навпаки, заснована на вільному підприємстві. Зокрема, у Франції відсутня масштабна програма, спрямована на підтримку малого бізнесу.

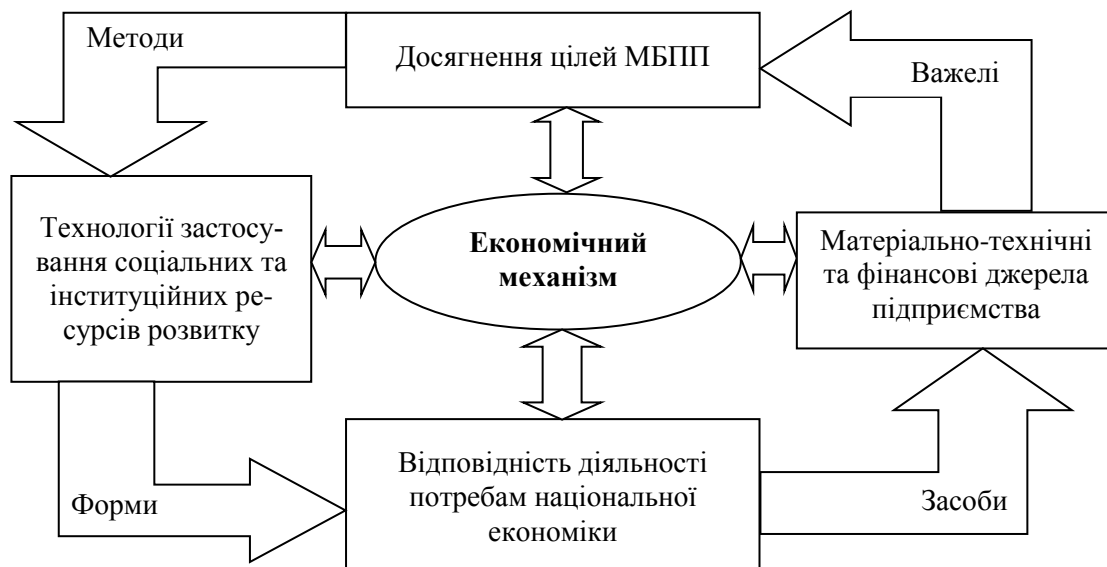
Третя модель є комбінованою та об'єднує обидві попередні. Зокрема, такий підхід можна спостерігати у Великій Британії, де здійснюються заходи щодо підтримки малого бізнесу за допомогою вільного підприємництва.

На нашу думку, при виборі моделі державної підтримки необхідно звернути увагу на таке. Державна підтримка МБПП повинна бути спрямована на досягнення у суспільному масштабі максимізації соціально-економічної корисності (Marginal Social Benefit), підвищення конкурентоспроможності суб'єктів, забезпечення їх інноваційного розвитку, досягнення ефективності ресурсів, що використовуються, за Парето, неухильне підвищення добробуту населення. При цьому межею державної економічної підтримки суб'єктів малого бізнесу є перевищення маржинального соціального ефекту над маржинальними суспільними витратами ($MSB > MSC$) з урахуванням терміну надання підтримки, адресності та оптимальності.

Необхідно зауважити, що зайве державне втручання у ринкові відносини може нашкодити функціонуванню ринкового механізму, негативно позначитися на конкурентоспроможності суб'єктів і на їх інноваційному розвитку. Отже, державна підтримка бізнес-суб'єктів повинна здійснюватися селективно і на початковому етапі (“Start-up”) їх функціонування. З урахуванням наявних особливостей переходу до ринкових відносин в Узбекистані, держава є ланкою, що спрямовує й організовує економічні реформи, вона здійснює контроль за підприємницькою діяльністю за такими напрямками:

- моніторинг рівноваги попиту та пропозиції товарів і послуг на ринку, втручання у дії ринку тільки за потреби;
- здійснення фіскальної та кредитної політики при впорядкуванні діяльності господарюючих організацій;
- створення механізму саморегулювання наявної системи.

Завдяки досвіду розвинутих країн (США, Японії, Європейського Союзу) щодо підтримки малого бізнесу та підвищення його частки у ВВП з урахуванням національних особливостей Узбекистану обґрунтовано теоретичну схему економічного механізму державної підтримки малого бізнесу та приватного підприємництва (рис. 1).

Рис. 1. Економічний механізм державної підтримки малого бізнесу та приватного підприємництва

На нашу думку, державна економічна підтримка суб'єктів малого бізнесу є актуальною, оскільки завдяки їй можна підвищити ефективність ринкового механізму.

Згідно з аналізом, економічний механізм державної підтримки – це цілісна система, що містить технології, засоби та інструменти використання матеріально-технічних,

фінансових й інституційних ресурсів, які сприяють досягненню цілей, поставлених МБПП у результаті відповідного розвитку всіх ланок економіки та їх правильного застосування.

Для впровадження інструментів економічного механізму підтримки МБПП з боку держави (рис. 2) необхідно визначити організаційну структуру суб'єктів підприємництва, цілі та можливості надання фінансової допомоги.

Рис. 2. Інструменти економічного механізму підтримки МБПП з боку держави

Основними інструментами економічного механізму підтримки малого бізнесу та приватного підприємництва є: спрощена система оподаткування, податкові пільги, пільгове кредитування, експортні квоти, ліцензування та створення сприятливого інвестиційного клімату.

Висновки. За результатами аналізу встановлено, що малі підприємства в галузях високих технологій, зокрема, в паливно-енергетичній та хімічній промисловості, а також у галузях з високою економією капіталу, розвинуті недостатньою мірою. Частка малих підприємств у промисловості в загальній кількості малих підприємств і мікрофірм становить 94,2%, а їх загальна частка у ВВП становить лише 36,7%. У цілому в реальному секторі економіки Узбекистану підприємства малого бізнесу та приватне підприємництво все ще не займають провідних місць. Для підвищення їх ролі в економіці країни необхідним є цілеспрямоване системне впровадження економічного механізму державної підтримки з максимальним використанням фінансово-економічних інструментів сприяння розвитку малого бізнесу та приватного підприємництва. Спрощення системи оподаткування, пільгове кредитування, визначення експортних квот і створення сприятливого інвестиційного клімату для МБПП – усе це позитивно вплине на розвиток сектору зокрема та економіки в цілому.

Список використаних джерел

1. Bergthaler W., Kang K., Liu Y., Monaghan D. Tackling Small and Medium Sized Enterprise Problem Loans in Europe. 2015. <https://doi.org/10.5089/9781498384834.006>
2. Рубе В.А. Малый бизнес: история, теория, практика. Москва: Теис. 2010. С. 29.
3. Мирзиёев Ш.М. Послание к парламенту страны – Олий Мажлису, 28 декабря 2018 года. *Народное слово*. 29 декабря 2018 года.

Отримано 20.09.19 та оновлено 15.10.19

References

1. Bergthaler, W., Kang, K., Liu, Y., Monaghan, D. (2015). Tackling Small and Medium Sized Enterprise Problem Loans in Europe. <https://doi.org/10.5089/9781498384834.006>
2. Rube, V.A. (2010). Small business: history, theory, practice. Moscow: Teis [in Russian]
3. Mirziyev, Sh.M. (2018, December 29). Message to the Parliament of the country – Oliy Majlis, 29 December 2018. *Narodnoe slovo*.

Received on 20.09.19 and updated on 15.10.19